

VOOR FLORE

DE GROTE VAN EYCK ATLAS

DE GROTE
VAN EYCK
ATLAS

G U N T E R H A U S P I E

 | LANNOO

INHOUD

MAASEIK 1390

10-23

- 12 DE RECHTVAARDIGE VAN EYCKS
- 13 MOLENAARS IN ARENDONK
- 14 VAN EYCK IN BERGEIJK
- 15 VAN MAESHEYC GHEBOREN
- 15 LIVINA VAN EYCK
- 15 VAN ALDENEIK TOT MAASEIK
- 16 BARTHÉLEMY VAN EYCK
- 17 GISSEN NAAR GEBORTE DATUM
- 18 DE STAMBOOM VAN JAN VAN EYCK
- 20 WANDELING DOOR HET MAASEIK
VAN JAN VAN EYCK

1390

TONGEREN 1409

24-31

- 25 GRAAFSCHAP LOON
- 25 MAGISTER HUBERTUS
- 26 VERLOREN RETABEL
- 26 ONZE-LIEVE-VROUWEKERK
- 27 MARIA MET KIND IN EEN KERK
- 29 LÉAL SOUVENIR
- 30 RONDKIJKEN IN TONGEREN

LEEFTIJD

0

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

LUIK 1410-1418

32-45

- 33 DOOD SPOOR IN LUIK?
- 33 HUBERTUS EN LAMBERTUS
- 35 PER SCHIP OVER DE MAAS
- 36 JAN VAN BEIEREN
- 37 PONT DES ARCHES
- 39 HET OUDE LUIK
- 41 STAD ALS INSPIRATIE
- 42 LUIK IN DE EEUW VAN JAN VAN EYCK

DEN HAAG 1419-1425

46-67

- 47 JAN VAN BEIEREN EN HOLLAND
- 47 EERSTE VERMELDING JAN VAN EYCK
- 48 DE PAASKAARS VAN KAMERIJK
- 48 CONNECTIE MET DE BOURGONDIËRS
- 48 HET HUIS VAN BEIEREN EN DE HERTOGEN VAN BOURGONDIË
- 49 HET GRAFELIJKE DEN HAAG
- 53 HET BINNENHOF
- 54 HET OUDSTE WERK VAN VAN EYCK?
- 56 VERFRAAIEN VAN HET BINNENHOF
- 56 KASTEEL VAN WOERDEN
- 57 DOM VAN UTRECHT
- 58 DE MADONNA VAN JAN VOS
- 59 GEBED VAN DE VORST OP HET STRAND
- 60 HOLLANDSE LANDSCHAPPEN
- 61 DOOD VAN JAN VAN BEIEREN
- 62 WANDELING DOOR DEN HAAG IN HET SPOOR VAN JAN VAN EYCK

1409 1410 1418 1419 1425

18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35

RIJSEL 1425-1428

68-93

- 69 VERHUIZING NAAR VLAANDEREN
- 69 FILIPS DE GOEDE
- 70 HET HERTOGDOM BOURGONDIË
IN DE VIJFTIENDE EEUW

- 72 RIJSEL
- 72 METEEN NAAR RIJSEL
- 74 DE REKENKAMER VAN DE HERTOG
- 76 KAMERDIENAAR EN SCHILDER
- 76 GEHEIME REIZEN

- 77 HEILIGE LAND
- 77 HET HEMELSE JERUZALEM
- 79 DE DRIE MARIA'S AAN HET GRAF
- 80 FRANCISCUS VAN ASSISI ONTVANGT
DE STIGMATA

- 82 ITALIË
- 83 DE ALPEN
- 83 DE VERLOREN WERELDKAART

- 86 DOORNIK
- 86 EREGAST IN DOORNIK
- 89 VRIENDSCHAP MET ROGIER
VAN DER WEYDEN

- 90 WANDELING DOOR RIJSEL IN HET
KIELZOG VAN JAN VAN EYCK

PORTUGAL 1428-1430

94-117

- 95 FILIPS' HUWELIJKSPERIKELEN
- 95 EEN BLAUWTJE IN ARAGÓN
- 97 HONDERDJARIGE OORLOG
- 98 BOUDEWIJN VAN LANNOY
- 99 EEN ERVAREN GEZANTSCAP
- 99 VAN EYCK DE PORTRETTIST
- 100 INSCHEPEN IN SLUIS
- 101 LANGS DE ENGELSE KUST
- 102 AANKOMST IN LISSABON
- 102 KONING JOHAN I VAN PORTUGAL
- 104 ONDERHANDELINGEN IN AVIZ
- 104 PORTRET ISABELLA VAN PORTUGAL
- 106 RONDRUIS OP HET IBERISCHE SCHIEREILAND
- 108 HUWELIJK IN LISSABON
- 110 WOELIG VERTREK UIT PORTUGAL
- 110 AANKOMST IN SLUIS
- 110 FEEST IN SLUIS EN BRUGGE
- 113 ORDE VAN HET GULDEN VLIES
- 114 RONDRUIS DOOR HET HERTOGDOM
- 114 TROONOPVOLGER KAREL
- 115 WANDELING IN SLUIS

1425

1428

1430

1431

1432

35

36

37

38

39

40

41

42

HESDIN 1430-1431

118-129

- 119 **BLAUWE KAPROEN**
- 119 **HET OUDE HESDIN**
- 120 **PORTRET VAN FILIPS VAN SAINT-POL**
- 122 **BOURGONDISCHE SPOREN IN ARTESIË**
- 125 **HET KASTEEL VAN HESDIN**
- 125 **OPWAAIENDE DAMESROKKEN**
- 126 **HET PARK VAN HESDIN**
- 127 **WANDELING IN HET OUDE HESDIN**

GENT 1432

130-159

- 131 **HOOGDAG IN GENT**
- 134 **DE AANBIDDING VAN HET LAM GODS**
- 136 **HET LAM GODS (GESLOTEN)**
- 137 **HET ENIGE WERK VAN HUBERT**
- 138 **DE GENTSE VAN EYCK**
- 139 **JAN TREEDT OP DE VOORGROND**
- 139 **HUBERTS PLOTSE DOOD**
- 140 **HET VERBORGEN KWATRIJN**
- 140 **INWONER VAN GENT**
- 142 **KERKMEESTER VAN SINT-JAN**
- 145 **DE DRIE TORENS VAN GENT**
- 146 **AMBITIEUZE JOOS VIJD**
- 147 **JOOS VIJD VOOR DE SPIEGEL**
- 147 **DE TIJDELIJKHEID OVERSTEGEN**
- 150 **DE REIS VAN EEN MEESTERWERK**
- 152 **DE STOUTMOEDIGE DIEFSTAL**
- 154 **WANDELEN DOOR GENT IN HET SPOOR VAN JAN VAN EYCK**

BRUGGE 1432-1441

160-189

- 161 **EINDELIJK IN BRUGGE**
- 161 **BEZOEK VAN HET STADSBESTUUR**
- 162 **DE BRUGSE GOUDEN EEUW**
- 163 **JAN DE LEEUW**
- 164 **DE ARNOLFINI'S UIT LUCCA**
- 166 **PORTRET VAN GIOVANNI ARNOLFINI**
- 167 **LUCCA MADONNA**
- 171 **DEN SCILDERE VAN SINT-DONAAS**
- 172 **KANUNNIK JORIS VAN DER PAELE**
- 174 **VAN EYCK WORDT VADER**
- 174 **TROUWE HOFSCILDER**
- 176 **HET VREDESCONGRES IN ATRECHT**
- 177 **KARDINAAL NICCOLÓ ALBERGATI**
- 178 **KANSELIER NICOLAS ROLIN**
- 180 **RONDRIJDT DOOR HET BOURGONDIË VAN JAN VAN EYCK**
- 184 **DE LAATSTE GEHEIME REIS**
- 184 **EEN PLOTSE DOOD**
- 185 **WANDELING DOOR BRUGGE MET JAN VAN EYCK**

1441

44

45

46

47

48

49

50

51

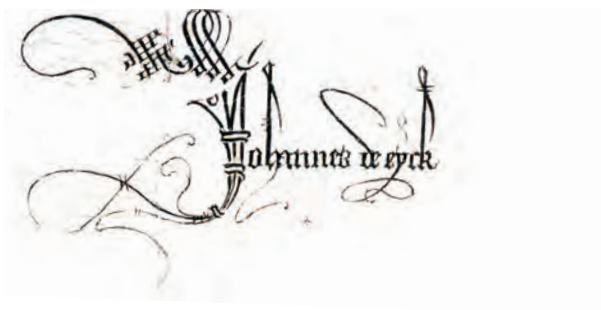
MET JAN VAN EYCK ONDERWEG

Het belang van Jan van Eyck voor de kunst van de vijftiende eeuw en daarna kan nauwelijks overschat worden. Met zin voor detail en een hoge technische onderlegdheid zet hij een nieuwe standaard die nooit geëvenaard zal worden. Het *Lam Gods* van Jan en zijn broer Hubert van Eyck bijvoorbeeld is een absoluut meesterwerk dat sinds zijn ontstaan in de Sint-Baafskathedraal in Gent te bewonderen is. Dankzij dat uitzonderlijke talent komt de meester al snel in de gunst van vorsten en van de toenmalige elite.

Over het levenspad van Jan van Eyck weten we weinig. Dat hij veel onderweg is, staat buiten kijf. In opdracht van de Bourgondische hertog Filips de Goede maakt hij lange geheime reizen. Die voeren hem waarschijnlijk naar het Heilig Land. In Portugal gaat hij de toekomstige echtgenote van Filips portretteren. De schilder is aanwezig tijdens het congres dat leidt tot de Vrede van Atrecht en woont en werkt in het dan bruisende Brugge. Maar hij verblijft ook in onder meer Den Haag, Rijssel, Hesdin en Gent.

De weinige werken die Jan van Eyck nalaat – ongeveer twintig schilderijen – zijn evenzovele puzzelstukken waarmee *De Grote Van Eyck Atlas* het nomadische bestaan van de kunstenaar wil reconstrueren. Aan de hand van historisch en nieuw kaartmateriaal brengt deze atlas een bezoek aan bekende kunststeden, maar ook aan minder bekende bestemmingen. In het spoor van Jan van Eyck voeren verrassende wandelroutes je zo naar de vijftiende-eeuwse wereld van deze wereldvermaarde Vlaamse meester.

Gunter Hauspie

MAASEIK

1390

Maaseik ligt waar de Maas de grens vormt tussen Belgisch en Nederlands Limburg.

1390

Rond deze tijd wordt Jan van Eyck geboren, waarschijnlijk in Maaseik

Op 4 september 1864 begeeft een bejaarde Leopold I, de eerste koning der Belgen, zich op pad naar het uiterste oosten van zijn koninkrijk. Op de plek waar de Maas de grens vormt tussen het Belgische en Nederlandse deel van Limburg ligt Maaseik. Het is de eerste keer – en het zal lang de enige keer blijven – dat een regerende koning zich de moeite getroost om aan de lange reis naar die uithoek van zijn rijk te beginnen. De reden van Leopolds bezoek is echter niet gering. De dag nadien zal de vorst op het marktplein van Maaseik een wit marmeren standbeeld van de hand van beeldhouwer Leopold Wiener onthullen. Het nog jonge België heeft behoefte aan een nationaal bewustzijn. Her en der in het land worden monumenten en standbeelden opgericht die een glorieus verleden moeten staven. Koning Leopold draagt daar graag zijn steentje aan bij. Ook het standbeeld in Maaseik ontstaat uit die benadering van de geschiedenis. Het toont het vermaarde broederpaar JAN EN HUBRECHT VAN EYCK. GEBOREN TE MAESEYCK. Meer staat er niet te lezen bij de namen van de beroemde schilders.

Sinds 1864 kijken de schilders Hubert en Jan van Eyck uit over het stemmige marktplein van Maaseik. Hubert is de figuur links; Jan staat rechts.

1390 ○

1441 ●

DE RECHTVAARDIGE VAN EYCKS

Wanneer koning Leopold op die septemberdag in 1864 het doek van het standbeeld trekt, neemt hij het werk goedkeurend op. De beeldhouwer heeft Jan en Hubert van Eyck waarheidsgetrouw uitgebeeld. Tenminste, hij heeft zich strikt gehouden aan twee etsen van de broers die in 1572

verschijnen in een reeks van 23 overleden en beroemde Nederduitse schilders. Die etsen zijn op hun beurt gebaseerd op twee figuren die de gebroeders Van Eyck zelf schilderden op het paneel van *De Rechtvaardige Rechters*. Dat maakt deel uit van het beroemde *Lam Gods*. Het is schilder

Lucas d'Heere die in een lofdicht op het *Lam Gods* in 1565 stelt dat Jan en Hubert van Eyck zichzelf op het meesterwerk afgebeeld hebben als rechtvaardige rechter. Het is onduidelijk waarop d'Heere die bewering stoelt. In elk geval gelooft men in de zestiende eeuw – ruim een eeuw na

↑ Etsen van Jan en Hubert van Eyck, Jan Wierix (?), in: *Pictorum aliquot celeberrimae inferioris effigies*, 1572. De bijbehorende tekst is van Dominicus Lamponius. Hubert draagt een bontmuts. Jan heeft een kaproen op zijn hoofd gedrapeerd. Dat was in de 15de eeuw een gebruikelijk hoofddekse.

→ *De Rechtvaardige Rechters*, Jef Van der Veken, kopie naar het origineel van Hubert en Jan van Eyck, 1951, Sint-Baafskathedraal, Gent. De ets uit 1572 is gebaseerd op twee van de tien rechtvaardige rechters die de gebroeders Van Eyck schilderden op het gelijknamige paneel, dat deel uitmaakt van het *Lam Gods*. Het gaat om de twee rechters die de toeschouwer recht in de ogen kijken.

de dood van de schilders dus – die stelling. Een traditie die blijkbaar tot in de negentiende eeuw standhoudt. Hoewel het in die tijd vaak gebeurde dat schilders zichzelf als figuranten afbeeldden in hun werk, is er tegenwoordig gegronde twijfel of het hier werkelijk om zelfportretten gaat.

MOLENAARS IN ARENDONK

In de negentiende eeuw bestaat er weinig twijfel over de herkomst van Jan en Hubert van Eyck. Algemeen wordt aangenomen dat ze inderdaad afkomstig waren uit Maaseik, een stadje dat zich volgens de etymologie ontwikkelde uit een nederzetting bij een eik aan de oever van de Maas. De oprichting van het standbeeld bevestigt enkel deze overlevering. Het is pas gedurende de laatste decennia dat er ook andere plaatsen claimen dat de wieg van de Van Eycks bij hen stond. Zo is er Arendonk, een gemeente in de huidige Belgische provincie Antwerpen. In dat dorp komt de naam Van Eyck in oude archieven regelmatig terug. De Van Eycks blijken een molenaarsgeslacht te zijn en worden

daarom soms ook Van der Molen genoemd. Ook de naam Jan van Eyck duikt er enkele keren in documenten uit de vijftiende eeuw op. Nergens valt echter te achterhalen of het over dezelfde persoon gaat als de beroemde schilder.

↓ In 2012 wordt op de gevel van 'het witte huis', op de hoek van Vrijheid en Park Deroissart in het centrum van Arendonk, dit gevelschilderij aangebracht. Het is een werk van de kunststudent Frans Aurik. Het zelfportret van Jan van Eyck wordt er omgeven door een aantal verwijzingen naar de Arendonkse geschiedenis. Met dit opvallende dorpsgezicht probeert Arendonk opnieuw uitdrukkelijk de herkomst van de schilder te claimen.

1390 ○

1441 ●

Maeseck en 1672, verschenen in J. Wolters, *Notice historique sur la ville de Maeseck*, 1855. Dit is een van de oudste plattegronden van Maaseik. Het noordelijke gedeelte van de kaart is het rechthoekige stadsplan met de vier stadspoorten en stadsmuren heeft Jan van Eyck gekend en is tegenwoordig nog steeds uit het stratenplan af te lezen. De stervormige vestingwerken dateren uit de 17de eeuw.

Die groeit zo snel dat ze in 1244 een zelfstandige parochie wordt. De ligging is strategisch en er wordt een versterking rond gebouwd. Zo ontstaat Nova Eycke (Nieuw-Eik), dat later Maaseik zal worden genoemd. Het eerste Eycke wordt vanaf dan ter onderscheiding als Aldeneik (of Oud-Eik) aangeduid. Wanneer Jan van Eyck er geboren wordt, is Maaseik al een plaats met stadsrechten en wordt het omringd door grachten en een stadsmuur. Vier poorten geven toegang tot de stad.

BARTHÉLEMY VAN EYCK

In de eeuw waarin de gebroeders Van Eyck leven en werken, is er nog een andere kunstenaar met dezelfde familienaam actief. Barthélemy van Eyck werkt in dienst van René d'Anjou, hertog van Anjou en kunstliefhebber. Er zijn geen werken met zekerheid aan Barthélemy van Eyck toe te schrijven, al is men het er wel zo goed als over eens dat de *Annunciatietriptiek* van Aix van zijn hand is. Hoewel het werk voor een kerk in Aix-en-Provence gemaakt wordt, is het geschilderd in een Vlaamse en zelfs eyckiaanse traditie.

Barthélemy heeft nog een broer die ook schildert, Clement, over wie nog minder bekend is. Ze hebben wel wortels in Maaseik. Hun moeder is afkomstig van het stadje aan de Maas. Of er ook een familieband bestaat met Jan van Eyck is onduidelijk. Het kan best dat personen de familienaam Van Eyck hebben gedragen zonder verwant te zijn. Doorgaans werd men pas naar zijn plaats van herkomst genoemd, nadat men die plek verlaten had. In Maaseik had een familienaam als Van Eyck immers geen betekenis. Dat kan ook de reden zijn waarom

Jan van Eyck of zijn familieleden niet terug te vinden zijn in de archieven van de stad. Mogelijk droeg de familie er destijds een andere naam.

GISSEN NAAR GEBOORTEDATUM

Nog meer dan naar zijn plaats van herkomst is het gissen naar de geboortedatum van Jan van Eyck. Aanknopingspunten zijn er nauwelijks. Karel van Mander schrijft in 1604 dat Jans broer Hubert in 1366 geboren is en dat Jan aanzienlijk jonger was. Vandaag is er onder kunsthistorici consensus

dat Jan van Eyck rond 1390 geboren moet zijn. Dat doen ze vooral op basis van gegevens uit zijn loopbaan, gebeurtenissen in zijn verdere leven en de stijlkenmerken van zijn werken. Daarmee zou Jan 24 jaar jonger geweest zijn dan Hubert. Aangezien Jan zeker in 1441 overleden is, was hij in dat geval bij zijn dood 51 jaar. De eerder vermelde geschiedschrijvers Marcus van Vaernewijck en Lucas d'Heere poneren evenwel dat hij jong gestorven is. In de vijftiende eeuw was je als vijftiger eigenlijk niet meer jong.

1390 ○

1441 ●

Annunciatietriptyek van Aix (middendeel), Barthélemy van Eyck, 1443-1445, Église Sainte-Madeleine, Aix-en-Provence. Dit werk is compositorisch verwant met de Annunciatie van Jan van Eyck, een werk van een decennium eerder, dat in Washington bewaard wordt (zie blz. 180).

De stamboom van Jan van Eyck

Zo weinig als we weten over de afkomst van Jan van Eyck, zo beknopt is ook de kennis over familieleden en nakomelingen. Hij heeft zeker een oudere broer Hubert, die ook schilder is en die in Gent de opdracht voor het schilderen van het beroemde *Lam Gods* krijgt.

Na diens dood zal Jan het paneel verder afwerken. Ook hun broer Lambert en zus Margareta zouden schilders zijn.

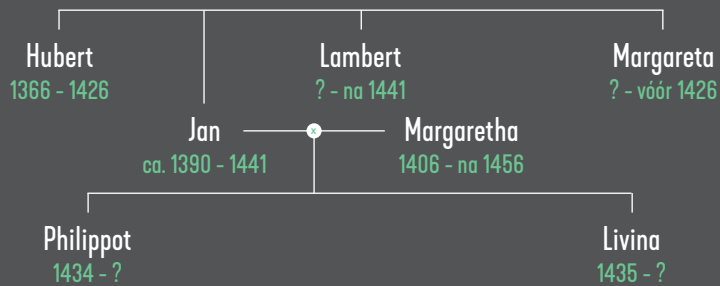
Sommigen beweren dat ook zij wellicht hebben meegewerkt aan het *Lam Gods*. In Brugge huwt Jan met het meisje Margaretha. Ook

haar afkomst en zelfs familienaam blijven onbekend. Ze schenkt Jan zeker twee kinderen. Dochter Livina treedt in Maaseik in het klooster. Of zoon Philippot nakomelingen kreeg, is onbekend. Het zou dus zomaar kunnen dat het nageslacht van Jan van Eyck met hem al uitstierf.

→ *Portret van een man met een rode tulband*, Jan van Eyck, 1433, National Gallery, Londen.

Dit schilderij wordt doorgaans gezien als een zelfportret van Jan van Eyck. Een van de argumenten daarvoor is dat het zeer intieme karakter, met de geconcentreerde blik gericht op de toeschouwer, enkel verkregen kan zijn doordat de schilder in een spiegel kijkt. In die tijd is dit type portret baanbrekend. Op de omlijsting staat het persoonlijke devies van de schilder: *als ich xan*. Ook op sommige andere werken vermeldt Van Eyck deze tekst. Vrij vertaald betekent dit 'zo goed als ik kan'. De schilder vertelt ons zo in alle bescheidenheid dat hij dit werk maakte naar best vermogen. 'Als *ich kan*' is bovendien een uitdrukking die men ook in het Maaslandse dialect gebruikt. Vandaag wordt 'ik' er nog altijd uitgesproken als '*ich*', net als in het Duits. Deze persoonlijke spreuk kan de band tussen Jan van Eyck en Maaseik bevestigen.

← Portret van Margaretha van Eyck, Jan van Eyck, 1439, Groeningemuseum, Brugge.

Dit paneel bevindt zich nog in zijn originele lijst. In het geval van Jan van Eyck is dat een meevaller. De schilder signeert en dateert zijn werken immers vaak op de lijst of schrijft er een boodschap bij. Op deze lijst staat in het Latijn te lezen: *'Mijn man Johannes voltooide mij in het jaar 1439 op 17 juni; mijn leeftijd was drieëndertig jaar; als ich can.'* Het is dus Margaretha, de vrouw van Jan, die hier afgebeeld wordt. Ze huwen in Brugge in 1432 of 1433 en wonen er samen. Ook na de dood van haar man blijft Margaretha er wonen. Is zij een meisje uit een welgestelde Brugse familie? In elk geval draagt ze hier kledij die in die tijd in de betere kringen gangbaar was. Haar echtgenoot is dan natuurlijk al een man met aanzien.

9 OUDE HAVEN →

Tot in het midden van negentiende eeuw ligt hier de oude haven van Maaseik, bij De Sloot, een soort zijgracht van de Maas. De oude kademuur is nog altijd zichtbaar. In de tijd van de Van Eycks is de Maas een belangrijke verkeersader voor goederen en mensen.

10 HUIZE LABAER ↑

Huize Labaer was een bekende schippersherberg vlak bij de haven. Tegenwoordig is het een privéwoning.

11 KLOOSTERBEMPDEN ↓

Bij de Kloosterbempden staat nu een winkelcomplex. Vanaf 1256 bevond zich op deze plek, buiten de stadswallen, het begijnhof van Maaseik. In 1429 wordt naast het hof het Sint-Agneteklooster opgericht. Het is hier dat Livina van Eyck in 1449 intreedt. Jan van Eyck schenkt het klooster twee kazuifels. Van de gebouwen is niets bewaard gebleven.

12 GROOT KLOOSTER ↑

In 1482 wordt het Sint-Agneteklooster bij onlusten door brand getroffen en nadien gesloopt. De zusters vluchten voor enige tijd naar het naburige Susteren. Binnen de veiligere stadsmuren trekken de zusters vanaf 1485 een nieuw klooster op. Of de 50-jarige Livina van Eyck dan nog leeft, is tot op heden niet bekend. Van dit oorspronkelijke Groot Klooster staat nog een deel van de mergelstenen muur overeind (hoek Sionstraat/Koningin Fabiolalaan).

